

C Phan Thanh Gi n

Tác Giả: Hàn Lâm Nguy n Phú Th
Chúa Nhật, 29 Tháng 3 Năm 2009 08:56

Ông Phan Thanh Gi n là nhân Tài Đ o Đ c, C ng tr c, Thanh Liêm, Trung Quân Ái Qu c và Th ng Dân đáng đ c Tôn kính Vinh Danh và Ng ng M .
Hàn Lâm Nguy n Phú Th

C Phan Thanh Gi n

Đ c bi t, vua T -Đ c (1847-1883), là con th hai c a Vua Thi u-Tr và Bà Hoàng Thái H u T Dũ, m t ngày 14 tháng 6 năm Quý Mùi nh m ngày 17 tháng 7 năm 1883, tr vì 36 năm, th 55 tu i. Vua T -Đ c là v vua thông minh, hi n lành, hi u h c, siêng năng và r t hi u th o v i m , đ c nh c nh nh sau:

Tr i qua 36 năm làm Vua trên ngai vàng, lúc nào cũng dành ngày ch n vào cung đ v n an s c kh e m , đ ng th i nghe l i truy n b o c a m , n u có đ i u gì quan tr ng đáng l u tâm thì ghi ngay vào quy n s tùy thân mà nghi n ng m. Đó là, quy n s t hu n l c (t c quy n s chép l i m d y). Xem th , đ bi t Vua T -Đ c th m r t chí hi u b c nào.

Do v y, khi gi c Pháp đã chi m đ c l c t nh thu c Nam K lúc b y gi , trong lãnh th này có quê h ng c a Bà T Dũ, làm cho nhà Vua r t t c gi n và trút h t t i tình lên m t v quan văn trung-th n ái qu c là Ông Phan-Thanh-Gi n, mà không xét l i mình là Ông Vua c a m t n c có quân, có quy n trong tay và l i có hành-x ch hòa v i gi c Pháp? ...

Nh th , đ i chúng ta nên: "Xét i mình tr c khi xét i ng i" có v y m i th y trung th c c a m i v n đ . Đó là bài h c đáng quý v y!

Khi nh c đ n Ông Phan Thanh Gi n, không th t m ng ng đ đây, đ tìm hi u thêm, xin trích đ n quy n Tìm Hi u Các Danh Nhân c a Nguy n Phú Th t trang 65 đ n trang 84 nh sau : Phan-Thanh-Gi n Ông Phan-Thanh-Gi n, có tên ch là T nh Bá và Đ m, hi u là L ng-Khê, bi t hi u là Mai-Xuyên, sinh vào gi Thìn, ngày 12, tháng 10 thu c H i, năm Bính Thìn t c năm 1796 đ ng-l ch, thu c đ i vua C nh-Th nh Nguy n-Qu ng-To n (1792-1802). Con c a Ông Phan-Thanh-Xáng, t Văn-Ng n, hi u Mai-Th tiên sinh, r t gi i ch nho, đ n Vĩnh Long làm th i cho Nam tri u, th òng lãnh nhi m-v t i ng-th c v Hu . Và con c a Bà Lâm-Th -Ph n (có sách nói tên Lâm-Th -Bút, ng i huy n B o-An). Ông n i c a Ông Phan-Thanh-Gi n là Ông Phan-Thanh-T p t Đào- n hi u Ng u-C tiên sinh và Bà n i là Bà Hu nh-Th -H c. T tiên Ông là ng i Trung-Hoa đ n cu i đ i nhà Minh m i sang n c Vi t-Nam, tr c Bìn-Đ nh, đ n lúc Tây-S n n i đ y, thân sinh Ông ch y xu ng Đ nh-T ng, r i đ n xã B o-Th nh, qu n B o-An, T nh B n-Tre (Ki n-Hòa tr c kia). Lúc Ông đ c 7 tu i, m m t s m, đ c ng i cha g i sang bên ngo i làng Phú Ngãi, đ ăn h c v lòng v i nhà s Ng uy n-Văn-Noa, đ n năm 1816 Ông theo h c tr ng t nh Vĩnh-Long. Vi c h c-hành c a Ông i g p tr ng i, vì cha b vu cáo nên b tù t i Vĩnh-Long. Ông xin tù thay cha, nh ng không đ c ch p- thu n. Các quan thu y th y Ông nh tu i mà là m t đ a con hi u-th o, i có đ c-h nh và thông-minh, nên các quan nâng-đ cùng khuyên Ông nên c -g ng h c-hành đ ti n thân.Năm t-D u 1825, Ông đầu C -Nh n t i Gia-Đ nh và năm sau ra Hu thi H i và thi Đình, Ông đ u đ tam ti n-sĩ đ u tiên t i Nam K (Khoa thi H i năm 1826 có kho ng 200 c ng sĩ, nh ng k t qu ch có 10 ng i đ u, g m : 7 ng i B c-K , 2 ng i Trung-K và 1 ng i Nam K là Ông đ c đ ng vào h ng th 3 trong s 10 ng i, cho nên đ c g i Ông là "Đ Tam Giáp Ti n Sĩ "). Sau đó, Ông c i v C n-Giu c, r i đ c b -nh m ch c Biên-Tu H n-Lâm-Vi n kinh đô Hu , vài tháng sau đ i ra Qu ng-Bìn. R i thay ng i v tr C n-Giu c m t s m vì b nh, nên Ông t c-huy n v i Bà Tr n-Th -Ho ch Qu ng-Tr , s ng chung nhau ch a bao lâu, đ báo hi u v i cha, Ông cho v v Ki n-Hòa đ ph ng đ ng cha già. Ng i v là ng i đ c-h nh nên bu c lòng hy-sinh vi c "xu t giá tòng phu", nghe i ch ng, cho nên khi Ông khi ti n đ a v hi n v Nam K đã làm bài th ki t-tác nh sau :

T thu v ng xe m i ch h ng,
Lòng n y t c đ có non sông,
Đ ng mây c i t ham dong ru i,
Tr ng l u th ng ai ch u nh l ung,
n n c n trai đ ành i b n,
Cha già, nhà khó c y nhau cùng,
M y i đ n b o c n ly bi t,
R ng nh , r ng quên, lòng h i lòng!

Riêng bà Tr n-Th -H ach, không nh ng đ ng-y thay ch ng đ báo hi u, mà còn s n sàng mu n có ng i h u h cho ch ng khi bà xa v ng, nên đ n ng i t thi p tên Th nh đ giúp ch ng, b Ông quy t li t t kh c và b o ng i t thi p tr v , Bà Th nh c m cái nghĩa c a Ông, nên v sau không l y ch ng, mà v i Bà Ho ch cho t i già t i làng B o Th nh, qu n B o-An, T nh B n-Tre. Ngoài ra, khi Ông ra làm quan không bao gi t ra kiêu-hãnh "áo g m v làng" b ng cách m i l n tr v quê thăm l i các quan Vĩnh-Long, thăm các th y, thăm các b n lúc nào nhã-nh n l phép, không phô-tr ng ta đây là quan l n t tri u-đình, Ông m c áo nh ng i th ng dân. Đ i s ng Ông r t m c-th c, gi n-d , thanh-liêm, Ông dành nhi u thì gi cho công-v và đ c-sách làm vui, cũng vì th trong 41 năm làm quan, ít khi tr v thăm l i quê-h ng c a Ông, có l vì đ ng sá quá xa xôi, vì c ngh phép khó-khẩn, đ c-bi t có l n v nhà c tang cha vào năm 1843 và ng c l i bà Ho ch cũng th nh-tho ng m i ra thăm Ông t i nhi m-s .

V đ ng quan l c a Ông r t thăng tr m trong nhi u ch c v qua các lãnh v c khác nhau, tr i qua 3 tri u đ i : Minh-M ng, Thi u-Tr và T -Đ c, xin trích đ n nh sau : Giai-đo n 1826-1859, Ông l n-đ n, thăng-tr m trên đ ng hoan l nhi u l n, ví nh tháng 8 năm 1826 thu c vua Minh-M ng th 6, Ông gi ch c Biên Tu Hàn Lâm Vi n, r i đ c thăng ch c Lang Trung B Hinh, k đ n Tham Hi p Qu ng-Bình, quy n Hi p-Tr n Ngh - An và sau đó làm Hi p-Tr n Qu ng-Bình. Năm sau t c 1827 Ông đ c v tri u-đình đ nh n ch c Ph -Doãn Th a-Thiên, Ông đ c vua Minh-M ng chú-y vì có nh n-đ nh chánh-tr s c-bén và già đ n, nên ít lâu sau đ c thăng làm Th -Lang B L t c làm vi c t i N i-Các và k đ n l i tái nh m ch c Hi p-Tr n Qu ng-Bình l n th hai đ n năm 1831 Ông b thuyên-chuy n v Qu ng-Nam đ đ p cu c kh i-lo n c a dân-t c thi u s mi n s n c c. Cu c chinh ph t đó, Ông g p khó-khẩn vì là quan văn, nên xem nh th t b i, cho nên Ông b giáng ch c l n th nh t. R i, Ông t m t thu c viên c a s b sang H -Châu (Singapore), l i thăng lên Hàn-Lâm Ki m-Th o Sung N i-Các Hành-T u, đ n năm 1833 đ c thăng Viên Ngo i-Lang B H , quy n n, Ph Th a-Thiên, r i H ng-Lô T -Khanh và cu i năm này, Ông đ c c làm Phó S sang Tàu, sau khi tr v đ c thăng ch c Đ i-Lý T -Khanh đ coi vi c B Hinh và đ c sung vào C -M t-Vi n Đ i-Th n. Sau đó, vì nh tài ngo i giao, nên Ông đ c khen ng i và lãnh ch c Kinh-L c S Tr n Tây (Cao-Miên), r i tr v sung ch c B -Chánh T nh Qu ng-Nam, quy n n Tu n-Ph Quan-Phòng. Vào tháng 5 năm 1836 thu c vua Minh-M ng th 7, nhà vua mu n ng du Ngũ-Hành S n Qu ng-Nam, Ông dâng s c n ngăn đ i l c nh : "Nhà vua đi tu n hành, dân trong h t ch ng vui m ng, nh ng nay kho ng tháng 4, tháng năm mùa h , mùa lúa không đ c t t, l i đang lúc th i ti t c y cày, tr ng tr t, n u dân lo cung đón nhà vua thì đ c vi c này, m t vi c kia.Nay xin t m đ i đ dân đ c s c vào vi c ru ng n ng..."Lá s c a Ông làm vua t c gi n và nghi các quan Qu ng-Nam làm vi c bê-b i, nên vua c Ông Vũ-Duy-Tân đ n đ i-u-tra h th t. Ông này l i n nh hót đ t đ i u nào : Dân chúng đang mong vua đ n, các quan nhũng l m...

Vì th , Ông b n nh th n dèm xi n, nên b giáng ch c n ng-n , làm ph n s m t ng i quét đ n bàn gh t i t nh đ ng Qu ng-Nam và nhà vua cũng b i cu c ng du Qu ng-Nam. Tuy nhiên, Ông không than van, đ n khi vua hi u đ c lòng c a Ông, thì đ c b nh m ch c

Đô-Sát Vi n Ng -S , Sung C M t-Vi n Đ i-Th n. Đ n năm 1843 thu c vua Thi u-Tr th 3, có m t lu ng khí b ch v t ngang tr i, vua xu ng chi u c u i tr c ng n, Ông dâng s ch trích khéo vua và t cáo s th i-nát hành-chánh đ a-ph ng, đ ng th i Ông đ -ng b i n-pháp c i-thi n, Ông đ c vua Thi u-Tr khen ng i. Vua T -Đ c lên ngôi b Ông làm Th ng-Th B -L i, đ n năm T -Đ c th hai, Ông đ c c làm Gi ng Quan à tòa Kinh-Diên m i thi t-l p và hai năm sau đ c c Ông làm Phó S Lãn-Tu n Ph Gia-Đ nh kiêm ch c Lãn Đ c các đ o Vĩnh-Long và Đ nh-T ng, Biên Hoà, An-Giang và Hà-Tiên (Trong khi Ông Nguy n-Tri-Ph ng làm Nam K Kinh L c Chánh S). Trong ch c v này, Ông lúc nào cũng nghĩ đ n ích n c l i dân, nên Ông l i dâng s đ i u-tr n đ c i-t , đ c vua ch p thu n và khen-ng i. Năm 1853, Ông đ c g i v tri u đ lãn ch c Hi p-Bi n Đ i-H c Sĩ Lãn Th ng Th B Binh. Tháng ch p năm 1856 thu c T -Đ c th 9, Ông đ c c T ng-Tài Qu c-S đ so n b Khâm-Đ nh Vi t-S Thông-Giám C ng-M c. N c Pháp và Tây Ban Nha liên minh đánh Vi t-Nam, g m 14 chi c thuy n ch 3000 quân đ i quy n ch huy c a Rigault de Genouilly, ngày 24-7 năm M u Ng 1858 đ n đánh Đà-N ng, tri u đình c Ông Nguy n-Tri-Ph ng ch ng gi , quân gi c th y khó chi m, bèn b ý đ nh đánh Hu , quay vào Gia-Đ nh năm 1859 đ đánh chi m thành Gia-Đ nh sau hai ngày giao tranh, chi m đ c h n 80.000 ký thu c súng, 200 kh u đ i bác và m t s ti n đ i u r t l n. Các quan bày t l p-tr ng v vi c chi n hay th , Ông dâng s bàn đ i l c nh sau : "Thiên h đ t r ng, công vi c r t nhi u, ch vi c nhi u, cai tr ch đ t r ng, c t làm cho yên mà thôi. Theo s c ng i mà đ y, không khó nh c mà thành công, noi phép mà cai tr , quan l i quen mà dân yên, cho nên l i không g p trăm thì không đ i phép, công mà không g p m u thì không đ i đ dùng. Làm cái k ngày nay c t nh t nuôi dân chăm cày c y, nuôi lính đ ăn, l u ý nh th thì s c dân đ c th th mà quân có ch đ y, s c đ t không b phí mà l ng có ch ra, quân gi i, l ng đ thì nh n c ch y cu n cu n không h t, thì ho c đánh ho c gi , không vi c gì là không nên, đ i v i vi c dân yên n c th nh, may ra b ích đôi chút ..." Vua T -Đ c khen r ng : "L i nói đ u có c t y u, b n tân ti n không th ví n i, ch nên th c lòng c s c giúp tr m, đ i sau ch c có ti ng khen". K đ n : Ngày 25-2-1861 thành đ n K -Hòa (Chí-Hòa) th t th em Ông Nguy n-Tri-Ph ng là Nguy n-Duy t tr n, ông Ph m-Th -Hi n b th ng n ng m y hôm sau thì ch t, riêng Ông Nguy n-Tri-Ph ng cũng b th ng ph i b đ n rút quân v Biên-Hòa. Ngày 12-4-1861 Page h thành M -Tho; ngày 9-9-1861 Đ Đ c Bonard thay Charner chi m thành Biên-Hòa và ngày 28-3-1862 Bonard chi m thành Vĩnh-Long. Tr c tình th nguy-ng p, vua T -Đ c c Ông và Ông Lâm-Duy-Hi p vào Nam-K đ th ng-thuy t h u tìm cách c u vãn tình th , cu c th ng-thuy t di n ra t i Sài-Gòn, có Đ -Đ c Bonard đ i-di n quân Pháp và t ng Palanca đ i-di n Tây-Ban-Nha (Y Pha Nho) . K t-qu , b t bu c ph i ký hòa- c vào ngày 5-6 dl năm 1862 nh m ngày 9 tháng 5 âl năm Nhâm-Tu t, quân gi c c th th ng phong, g m 12 kho n, trong đó nh ng kho n làm cho dân-t c chúng ta kh tâm nh :

Kho n 3 : Nh ng cho Pháp các t nh : Biên-Hòa, Đ nh-T ng, Gia-Đ nh và đ o Côn-Nôn. Ng i Pháp đ c đ i l i trên sông ngòi Nam-K .

Kho n 5 : Ng i Pháp và ng i Tây-Ban-Nha đ c buôn bán à Đà-N ng, Đà-L t và Qu ng-Yên.

Kho n 8 : N c Đ i-Nam t cVi t-Nam ph i tr 4 tri u đ ng chi n phí trong h n 10 năm...

Hòa- c Nhâm-Tu t ký xong, vua T -Đ c và các tri u không hài lòng và ch tr ng : "Vi c nh ng đ t, b i ti n nh th không h p lý, nh ng các đ i u c m i đ nh mà cãi ngh ngay thì h s không đ ng ý". Ngoài ra, vua T Đ c không b t t i Ông Phan Thanh Gi n mà còn c Ông làm T ng-Đ c Vĩnh-Long đ t t th ng ch c đ chu c i i l m tr c kia. Tháng 11-1862 Ông Phan-Thanh-Gi n yêu c u Pháp tr i Vĩnh-Long, nh ng Pháp cho hay, ch tr i khi nào Ông Qu n-C Tr ng-Đ nh thôi đánh Pháp. (B i vì, kho ng th i gian tr c và sau khi ký hòa- c Nhâm-Tu t cho đ n m t tr n 6 t nh thu c Nam K , các sĩ phu và dân chúng thu c 6 t nh (Nam K) r t u t h n n i lên ch ng c gi c ngo i xâm, d u bi t võ khí th s nh ng v i lòng yêu n c ng nân cao đ h đã làm cho quân Pháp điên đ o, trong s nh ng ng i c m đ u lúc b y gi có các Ông : Tr ng-Đ nh, Nguy n Trung Tr c, Nguy n-H u-Huân (Th -Khoa-Huân), Võ-Duy-D ng t c Thiên-H -D ng, Đ c C Qu n Tr n-Văn-Thành .v.v.). Sau đó, đ c s b sang Pháp và Tây Ban Nha (Y Pha Nho) đ xin chu c i g m có : Chánh s toàn quy n Ông Phan-Thanh-Gi n, Phó s là hai Ông Ph m-Phú-Th và Ng y-Kh c-Đ n, còn Ông Tr ng-Vĩnh-Ký làm thông ngôn. Đ ng i Pháp giúp ph ng ti n cho s b , tri u đình Hu l y c là đ đáp l Pháp Hoàng đã phái ng i đ n chúc m ng vua T -Đ c nhân d p ký hòa- c 1862. Ng i Pháp b ng lòng cho m n tàu Européen và c Aubaret, Rieunier đi theo h ng d n, nh ng phía Vi t-Nam ph i tr m i phí t n. Sau 2 tháng 7 ngày trên tàu, phái đoàn m i đ n c Pháp, đ c đón r c r t tr ng th và mãi đ n ngày 7-11-1863 đ c vào b ki n vua Napoléon Đ Tam t i đ i n Tuileries theo nghi l ngo i giao th t long tr ng. Ít hôm sau, b ngo i giao Pháp m i s b t i và h a s nghiên-c u r i s a đ i i hòa- c 1862 và s ký m t hòa- c m i. Ông Phan-Thanh-Gi n tuyên-b đ i c r ng : "S b Vi t-Nam xin chu c 3 t nh Mi n Đông và Vi t-Nam s tr m i năm 2 hay 3 tri u ho c 40 tri u m t l n. Ng i Pháp có quy n c trú t i 3 h i c ng đ t do buôn bán, đ ng th i Vi t-Nam nh ng cho Pháp h i c ng Sài-Gòn" Chánh Ph Pháp ch p-thu n so n th o hòa- c m i đ thay th hòa- c 1862 tr c kia, đ ng th i trao cho s b Vi t-Nam tr c khi lên đ ng sang Tây-Ban-Nha. B i vì, n c Pháp lúc đó đã thâm l ng 972 tri u quan Pháp, nên vua Napoléon l n T ng-Tr ng Tài-Chánh đ u ch tr ng trao l i đ t cho Vi t-Nam đ l y ti n. Do v y, s b do Ông Phan-Thanh-Gi n thành-công, còn đ c đ a đi xem các n i t i Pháp và Tây-Ban-Nha (Y Pha Nho) r t văn-minh c a x ng i. Ngày 24-3-1864, s b v đ n Sài-Gòn. Vua T -Đ c và tri u th n đ u vui m ng. Vua T -Đ c bèn phong Ông làm Th ng Th B L i nh cũ. Nh ng th c t , tri u đình Hu đã m ng h t, vì phe th c-dân đã v n-đ ng đ ch ng l i vi c cho chu c đ t, đ ng đ u là các nhân v t thu c b h i-quân và thu c đ a nh : Chasseloup Laubat, Bonard, De La Grandière ...vì th vua Napoléon đ i ý không cho chu c i đ t. Tháng 2-1865, Aubaret t i Hu cho hay không có hòa- c m i và yêu c u vua T -Đ c cho tr ti n chi n phí, đ ng th i ph i c m nghĩa-sĩ ch ng Pháp. Nh th , vi c chu c đ t hoàn-toàn th t b i vì k m nh tr m t, mu n th nào cũng đ c, làm cho Ông Phan-Thanh-Gi n l i b vua T -Đ c t c gi n cách l u. Đây là l n Ông b giáng ch c th sáu, t i nghi p cho Ông lúc này đã 70 tu i. Sau đó, đã tâm c a gi c Pháp càng ngày càng rõ r t là mu n nu t tr n Nam K lúc b y gi có 6 T nh, các l c-l ng nghĩa-sĩ ch ng gi c ngo i-xâm n i lên đánh phá kh p n i. Tr c tình th đó, Vua T -Đ c l i c Ông Phan-Thanh-Gi n vào Nam, vì nghĩ r ng ng i Pháp đã bi t Ông,

v i ch c Hi p Bi n Đ i H c Sĩ B H , Th ng Th Sung Kinh L c S thu c 3 T nh An-Giang, Vĩnh-Long và Hà-Tiên. Ông xin t ch c vì c tu i già, nh ng không đ c vua ch p thu n và tr c khi đi Ông có tâu r ng : "Chánh sách c a Ông là luôn luôn tuân đúng theo hòa- c". Vua T - Đ c cũng ng ý : "Mu n hoà-bình cho dân-t c đ c yên n, nh ng không nên vì l y mà khu-t-ph c tình hình m t cách th đ ng". V phía th c-dân Pháp, De La Grandière (De Lagrandière?) đã th o k -ho ch đánh chi m luôn ba t nh Mi n Tây (Nam K). Ngày 15-6-1867, De Lagrandière r i Sài-Gòn xu ng Vĩnh-Long v i 17 chi n h m và h n nh C D ng đ a th m i Ông Phan-Thanh-Gi n xu ng soái h m đ cho bi t lý-do đ ng binh c a h n. Ông và Án Sát Võ-Doãn-Thanh c -g ng th ng-thuy t, nh ng b n th c-dân đã quy t-tâm c p n c, thì làm sao còn th ng th o đ c, hai Ông ho n binh, h a s n p thành v i đi u-ki n yêu c u đ ng sách nhi u dân và ti n v i lúa trong kho v n ph i đ Vi t-Nam n m gi . De La Grandière ng thu n, nh ng khi hai Ông tr v thành vào ngày 20-6-1867, thì thành Vĩnh-Long đã b quân Pháp chi m. Sau đó, đ n thành An-Giang m t ngày 22-6-1867 và thành Hà-Tiên cũng b quân Pháp chi m luôn vào ngày 24-6-1867 (Theo sách Vi t-Nam S L c c a Ông Tr n-Tr ng-Kim vi t : "Ông Phan-Thanh-Gi n b o các quan đanh ch u n p thành cho kh i s tai h i" nh ng không th y đ n ch ng đ a theo tài-li u nào? Ch th y trong quy n La Geste Française en Indochine c a Cura Taboulet t p 2, trang 518-519, đã đ ch ra và in trong quy n quân-s t p 3 c a BTM do Ông Phạm-Văn-S n biên so n vi t : Ông Phan-Thanh-Gi n vi t th bu c T ng Đ c An-Giang và Hà-Tiên h vũ khi đ u hàng. "N u c n xin xem quy n Nguy n-Đình-Chi u v tác-gi và tác-ph m trang 672").

Sau đó, Ông Phan-Thanh-Gi n l y ti n lúa n p m t ph n cho Pháp đ thanh-toán ti n b i th ng năm đó, r i Ông ra s ng t i m t ngôi nhà tranh ngo ài thành Vĩnh-Long. Chính t i n i đây, Ông quy t-đ nh ch m đ t cu c đ i c a Ông. Có l đó là l i thoát duy nh t c a Ông sau khi Ông đ n ph ng n p thành trì cho Pháp mà không có s ng-thu n c a tri u đnh, nh t là tr c đó vua T -Đ c đã đ t hy-v ng b o-v thành trì vào tay Ông. Ông đã hi u mình ph i làm gì, b i vì thân làm t ng gi thành mà đ m t thành là m t tr ng t i, cho nên Ông t x l y mình. Ông x p t t c áo m ão và các t s c-phong kèm theo t s ch u t i v i tri u đnh r i Ông b t đ u tuy t th c.

S tuy t th c c a Ông có ý-nghĩa là m t bi n pháp "ung dung t u nghĩa" t c là bình-t nh đón nh n cái ch t đ đ t đ c nghĩa l n t c là đ n n n c. Các con cháu qui l y khóc lóc nh ng Ông đã quy t không ai ngăn c n đ c. Ông v n bình t nh và sáng su t khuyên con cái lo h c-hành, không đ c làm vi c cho Pháp, đ ng th i b o con cháu lo tang ma th t gi n đ và Ông t tay vi t di bút đ đ m bia cho Ông g m 24 ch Hán, vi t thành 3 hàng đ c phiên âm nh sau :

"Minh tinh th nh t nh nh c vô ng th , Đ i-Nam h i nhai lão th sinh tính Phan chi c u. Di c dĩ th chí m ". nghĩa là : Xin b t m tri u, còn n u không ch u b thì ch nên vi t : "Linh c u c a ng i h c trò già h Phan b i bi n n c Đ i-Nam" m chí cũng đ nh th . Đ ng th i Ông làm th tuy t m ng : Th i tr i, l i đ t, l i ng i hòa, Há đ ng i coi ph i nói ra. Làm tr n vua, đ n n n c, Đành cam gánh n ng ru i đ ng xa. Lên g nh xu ng thác th ng con tr , V t bi n trèo non cam ph n già. Cũng t ng m t l i an b n c ãi, Nào hay ba t nh l i ch u ba! Và Ông tuy t th c su t 17 ngày mà không ch t đ ch quy t đ nh c a vua T -Đ c. Sau cùng, vào lúc n a đêm mùng 4 r ng mùng 5 tháng 7 năm Đnh Mão 1867, Ông h ng v ph ng B c n i có vua T -Đ c đ l y 5 l y và tr c s ch ng ki n đau lòng c a các con cháu, r i Ông u ng

á-phi n v i d m thanh đ t v n. Lúc đó có nhi u ng i quan Pháp kính n vi c làm c a Ông, bác sĩ h i-quân Pháp là Le Coniat đã t n l c c u ch a, nh ng không c u Ông đ c, nên ph i trút h i th cu i cùng th ng th 71 tu i và đ c các quan l n nh i l c t nh cùng thân nhân b ng c h u v đông đ đ ch u tang và các con cháu đ a v an táng t i làng B o-Th nh, qu n Ba-Tri (B n-Tre) đúng nh ý mu n c a Ông. Khi hay tin Ông ch t, các quan Vi t-Nam và Pháp t i phúng đi u đ u ng m ngùi th ng ti c m t công th n v i 41 năm công cán su t 3 tri u đ i là: 1.-Vua Minh - M ng (1820-1840) t c con th ba c a vua Gia-Long là Thánh-T Nguy n-Phúc-Đ m, th 50 tu i, tr vì 20 năm và có 170 ng i con. 2.-Vua Thi u-Tr (1841-1847) t c Hoàng-TháiT c a vua Minh-M ng là Hi n-T Nguy n-Miên-Tông, th 37 tu i và tr vì 6 năm. 3.- Vua T -Đ c (1847-1883) t c con th hai c aVua Thi u-Tr v i Bà Thái-H u T -Dũ, quê i Gia-Đ nh (Nam K) là Hoàng-Thái T D c-Tông Nguy n-H ng-Nh m, th 55 tu i và tr vì 36 năm.

Lúc làm Kinh-L c tr n nh m t nh Vĩnh-Long Ông có l p mi u th Đ c Kh ng T do Ông Nguy n-Thông trông nom, kh i công năm Giáp Tý 1864 đ n cu i năm 1866 hoàn-thành, đ ng th i c t tòaVăn-X ng-Các chung trong đ t Văn -Thánh t i làng Long-H đ khi r nh r i vi c quan, Ông cùng các b n văn nho h p lu n bàn thi phú. Tòa Văn X ng-Các đ n nay v n còn uy-nghiêm d i nhi u cây c th tr ng t xa xa, cách ch Vĩnh-Long kho ng 3 cây s . Bên trong có th chân dung Ông và bài-v Ông Võ Tr ng To n. Riêng t i Mi u Qu c-Công n m trong th xã Vĩnh-Long cũng có th Ông, hai n i này lúc nào kh i h ng cũng nghi ngút. Ngoài ra, năm 1966, chánh-quy n T nh và thân hào nhân sĩ tr c kia, cũng đ ng t ng đ ng bán thân Ông đ t t i công viên t i ch Vĩnh-Long. B i vì, Ông là v quan thanh-liêm, c ng tr c, h t lòng ph c m nh các vì vua và lo cho đ t n c, dân t c, lúc b y gi , cho nên Ông b hành-đ ng gian-x o c a gi c Pháp t th th ng phong v quân-s cùng văn-minh tân k c a gi c Pháp (b i vì, Ông đã th y t n m t khi c m đ u s b sang Pháp), lúc nào cũng mu n c ng chi m 6 t nh Nam-K cho b ng đ c. Dù ai, ngoài Ông ra cũng không tránh kh i k t-qu thi t-thời c a gi c Pháp đ a đ n. Vì th , Ông đành th t th thành và đ a đ n cái ch t can-đ m. Trong khi đó, có tin t tri u đình Hu g i vào : B i ch c hàm c a Ông, đ c tên trên bia ti n-sĩ ngoài Hu đ làm g ng, cu i cùng đ n năm 1885 vua Đ ng-Khánh m i ph c h i ch c hàm và đ n năm 1924 vua Kh i-Đ nh m i phong th n cho Ông. H n n a, sau khi Ông ch t, hai con c a Ông là: Phan-Tôn và Phan-Liêm đã nghe l i Ông căn đ n tr c khi ch t là : "không ra làm quan v i Pháp" mà còn đ ng lên ch ng Pháp. Vì v y, khi Ông qua đ i không nh ng thân b ng quy n thu c, các quan l n nh Vi t-Pháp cùng đ ng bào mi n l c t nh đ n n i ti n đ a Ông r t long-tr ng và luy n ti c m t nhân tài không th c ng l i tình th lúc b y gi . Riêng Ông Nguy n-Đình-Chi u làm bài th đi u Ông, b ng ch Nôm nh sau : Non n c tan tành h b i d i? Dầu dầu mây b c (tr ng) c i Ngao châu, Ba tri u công cán vài hàng s , Sáu t nh cang (c ng) th ng m t gánh thâu, i (Tr m) B c ngày trông (chi u) tin nh n (đ i p) v ng, Thành Nam đêm qu nh ti ng quyên s u, Minh tinh (sinh) chín ch (*) lòng son t c, Tr i đ t t đ y m c gió thu. (*) Ông Phan-Thanh-Gi n vi t di bút đ l i cho các con cháu có 11 ch là : Đ i Nam h i nhai lão th sinh tánh Phan chi c u có nghĩa là "Linh c u c a ng i h c trò già h Phan b i bi n n c Đ i-Nam". Nh v y, ch "c u" là cu i ch c a câu 11 ch do Ông Phan-Thanh-Gi n vi t r t đúng ch "linh" thì r t đúng quy t c. B i vì, theo quy-t c th i x a, khi vi t minh tinh (t m tri u) hay m bia b t bu c ph i chú ý đ n 4 ch : Qu , Kh c, Linh, Thính và ph i tôn tr ng quy t c: "Nam Linh, N Tính, b t đ ng Qu Kh c nh t ". Nh ng t i sao Ông

C Phan Thanh Gi n

Tác Giả: Hàn Lâm Nguy n Phú Th
Chúa Nhật, 29 Tháng 3 Năm 2009 08:56

Nguy n-Đình-Chi u là đ nho i vi t 9 ch và c t b hai ch Đ i-Nam có ý nghĩa gì ? Theo thi n nghĩ lúc b y gi Nam K l c t nh đã b gi c Pháp chi m, thì không th dùng ch Đ i-Nam mà ph i c t b đ trách khéo Ông Phan-Thanh-Gi n? và có ý đ Ông Phan-Thanh-Gi n thành Qu sau khi ch t, b i đ m t Nam K . H n n a, câu th chót Ông Nguy n-Đình-Chi u k t b ng ch gió thu (t c gió mùa Thu, theo ngũ-hành thu c Kim, theo ph ng h ng thu c h ng Tây) ý nói l c t nh Nam K gi đây do gi c Pháp cai tr là đ gó tr n s th ng h n đ trút h t t i tình lên Ông Phan-Thanh-Gi n, gi ng nh hành đ ng vua T -Đ c v y.

Xin xem b ng kê d i đây s th y rõ h n :

Q y

Kh c

Linh

Thính

Q y

Kh c

Linh

Thính

Q y

Kh c

Linh

1

2

3

4

C Phan Thanh Gi n

Tác Giả: Hàn Lâm Nguy n Phú Th

Chúa Nhật, 29 Tháng 3 Năm 2009 08:56

5

6

7

8

9

10

11

Đ i

Nam

h i

nhai

lão

th

sanh

tánh

Phan

chi

c u

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Q y

Kh c

Linh

Thính

Q y

Kh c

Linh

Thính

Q y

Ngoài ra, Ông Nguy n-Đình-Chi u không d ng ở đây, i làm thêm bài th đi u Ông Phan-Thanh-Gi n b ng ch Hán, không kém s phi n gi n c a Ông. Xin trích d n nh sau : "B nh ti t t ng lao sinh Phú B t, T n trung hà h n t Tr ng Tu n, H u thiên l c t nh t n vong s , Nam đ c thung dung t u nghĩa th n..." V i 4 câu th trên Ông Nguy n-Đình-Chi u, m n

C Phan Thanh Gi n

Tác Giả: Hàn Lâm Nguy n Phú Th
Chúa Nhật, 29 Tháng 3 Năm 2009 08:56

Ông Phú-B t đ i nhà T ng đ c vua c đ i s đ thuy t ph c đ c gi c Khi t-Đan và l y l i đ c đ t cho nhà T ng, còn Ông Phan-Thanh-Gi n cũng đ c c đ i s , nh ng không thành công. Riêng Ông Tr ng-Tu n đ i nhà Đ ng gi thành Tuy D ng, ch ng gi c An-L c-S n, đã chi n đ u đ n cu i cùng, thành m t Ông Tr ng Tu n ch t theo thành, còn Ông Phan-Thanh-Gi n không theo g ng ng i x a, ch t t c kh c theo thành?. Vì th , vì c còn m t l c t nh, còn có tr i. Nh ng, Ông Phan-Thanh-Gi n mu n ung dung làm th n (t u nghĩa th n) thì th t khó l m thay! Qu th t, Ông Nguy n-Đình-Chi u, là con ng i vì yêu n c n ng-nàn, cho nên vì c m t l c t nh Nam-K làm Ông t c gi n t t cùng. Vì th khi Ông Phan-Thanh-Gi n ch t, Ông làm hai bài đ u đ h n gi n, căm thù th t đáng s h n là th ng ti c Ông Phan-Thanh-Gi n lâm vào tình tr ng ti n th i l ng nan lúc b y gi .

Qua nh ng trích đ n v a qua, chúng ta th y đ c Ông Phan Thanh Giàn đáng đ c tôn kính Vinh Danh, b i vì Ông là Nhân Tài Đ o Đ c, C ng tr c, Thanh Liêm, Trung Quân Ái Qu c và Th ng Dân su t đ i, gi ng nh các b c danh nhân ngày x a, đáng cho th h chúng ta và k ti p sau này tôn vinh và ng ng m mãi mãi. Đ bi u l tôn kính đ i v i các b c ti n nhân b ng hành đ ng, không gì b ng m i khi có đ p chúng ta qua Ti n Giang hay H u Giang thu c mi n Nam Vi t Nam, xin nhn chút th i gi quý báu đ n B n Tre đ thăm các l ng m c a các Ông : Nguy n Đình Chi u, Phan Thanh Gi n, Võ Tr ng To n... N u du khách mu n đi thăm vi ng m Ông Nguy n-Đình-Chi u p Vĩnh-Đ c-Trung, làng An Đ c, qu n Ba-Tri, T nh B n Tre (Ki n - Hòa tr c kia), tr c h t ph i đ n M -Tho thu c T nh Ti n-Giang (Đ nh-T ng tr c kia) tìm b n b c R ch Mi u, đ qua con sông Ti n Giang, k đ n l y xe đò đi v Th X B n-Tre kho ng 12 cây s , r i đi ti p v ch qu n Ba-Tri kho ng 35 cây s , thì th y l ng m Ông Nguy n-Đình-Chi u. Mu n đi thăm l ng m quý Ông : Võ Tr ng To n, Phan Thanh Gi n ph i đi nh th nào ? Mu n đi thăm l ng m Ông Võ-Tr ng-To n, khi đ n ch qu n Ba Tri, s th y có ngã ba, ph i qu o trái (nh đ ng qu o m t s đ i tr l i ngôi m Ông Nguy n-Đình-Chi u đã thăm) và đi h ng Phú L trên 15 cây s , đ đ n p 4, xã B o Th nh, Qu n Ba Tri (B n Tre) s th y l ng m Ông Võ-Tr ng-To n khang trang nh sau : R i chúng ta đi ti p kho ng 300 th c thì th y ngôi m Ông Phan Thanh Gi n, do anh Phan Thanh Nhàn là ng i cháu sáu đ i c a Ông sẵn sóc đ i đây: M i đây, v a nh n đ c tin m ng, chánh quy n Vi t Nam đã khôi ph c danh đ C Phan Thanh Gi n, xin trích đ n các trang nhà B n Tre và Báo Tu i đ ng nhu sau:

C Phan Thanh Gi n Đ c L ch S Tôn Vinh

Ng i vi t : Thu Th y (B o tàng B n Tre)28/02/2008

Phan Thanh Gi n sinh năm 1796 m t năm 1867, quê quán t i xã B o Th nh, huy n Ba Tri. Ông là m t danh nhân c a đ t B n Tre. Cu c đ i ông là nh ng ngày tháng tr c tr , gian truân

C Phan Thanh Gi n

Tác Giả: Hàn Lâm Nguy n Phú Th
Chúa Nhật, 29 Tháng 3 Năm 2009 08:56

---

t lúc sinh ra cho đ n cu i đ i. Ông là v ti n sĩ đ u tiên c a đ t Nam k , thi đ vào năm 1826, r i làm quan đ i 3 tri u nhà Nguy n: Minh M ng, Thi u Tr , T Đ c. Ông là m t ng i tài gi i, m t nhà văn, nhà th , và là m t v quan thanh liêm, ngay th ng nên con đ ng ho n l c a ông cũng l m n i th ng tr m.

Bi k ch cu i đ i c a ông g n li n v i giai đ o n các t nh Nam k b th c dân Pháp xâm chi m, mà đ nh đ i m là s ki n ba t nh mi n Tây Nam k g m An Giang, Hà Tiên và Vĩnh Long l t vào tay quân xâm l c Pháp lúc Ông đang đ c giao tr ng trách Kinh l c s tr n gi c các t nh này.

Thành m t, Ông đã ch n cho mình cái ch t nh m t v t ng trung li t, thành m t thì m t theo thành.

<http://www.tuoiitre.com.vn/Tianyon/Index.aspx?ArticleID=252617&ChannelID=10>

Th hai 14-04-2008, 07:44 (GMT+7)

C Phan Thanh Gi n X ng Đ ng Đ c Tôn Vinh

TT (B N TRE) - C c tr ng C c Di S n Văn Hóa Đ ng Văn Bài v a có công văn g i UBND t nh B n Tre, cho bi t C c Di S n Văn Hóa đã làm vi c v i Vi n S h c và c quan này có công văn nêu rõ các nhà S h c đánh giá cao v công lao c a C Phan Thanh Gi n trên nhi u lĩnh v c chính tr , ngo i giao, văn hóa.

C Phan Thanh Gi n là ng i gi nhi u ch c v quan tr ng trong tri u đình nhà Nguy n, n i ti ng thanh liêm, đ o đ c, có nhi u đóng góp l n đ i v i l ch s dân t c trên các lĩnh v c văn h c, s h c... Vi n S h c k t lu n : "V i nh n th c m i trên quan đ i m l ch s c th , nhân v t Phan Thanh Gi n x ng đ ng đ c tôn vinh b ng nhi u hình th c khác nhau".

C c Di S n Văn Hóa đ ng UBND t nh B n Tre giao các c quan ch c năng ki m kê các di tích liên quan đ n C Phan Thanh Gi n, trên c s đó l p k ho ch tu b , tôn t o, phát huy giá tr di tích. T i k h p l n th 13 H ND t nh B n Tre khóa VII (ngày 10 và 11-4-2008) đã thông qua vi c đ i tên Tr ng THPT Ba Tri thành Tr ng THPT Phan Thanh Gi n t năm h c

C Phan Thanh Gi n

Tác Giả: Hàn Lâm Nguy n Phú Th
Chúa Nhật, 29 Tháng 3 Năm 2009 08:56

2008-2009. S p t i t nh s d ng i t ng C Phan Thanh Gi n.
L Th Nhã